

SCHWEITZER Gábor  
tudományos főmunkatárs  
MTA TK JTI  
habilitált egyetemi docens  
NKE ÁKK

DOI: 10.15170/DIKE.2019.03.01.02

**A „mezítlábas” ügyvéd  
Márkus Dezső és az izraelita felekezet törvényesen bevetté nyilvánítása**

***The „Barefooted” Lawyer. Dezső Márkus and the Declaration of the Jewish Confession to Established Church***

*The emancipation of the Hungarian Jewry was achieved in two major steps during the second half of the 19th century in Hungary. The Hungarian Parliament granted equal civil and political rights for Jewish individuals in 1867. Almost three decades later, in 1895, the Law of Reception made Judaism equal to other received religions in Hungary. Recalling the era of Jewish emancipation in Hungary, the study aims to present the role of Dezső Márkus (1862–1912) in achieving the legalisation of the Israelite denomination. As a young lawyer, Dezső Márkus was one of those Jewish intellectuals who spearheaded the emancipation of the Jewish religion in the first half of the 1890s in his articles and essays.*

**Keywords:** Hungary, Jewish Emancipation, Reception of Jewish religion, received religion, Dezső Márkus

A magyarországi zsidóság jogegyenlősítése közjogi értelemben két nagy lépésben valósult meg a 19. század második felében. Az izraelita vallású lakosság polgári és politikai értelemben vett emancipációját az 1867. évi XVII. tc. deklarálta, míg az izraelita hitfelekezet számára az 1895. évi XLII. tc. – az ún. recepciós törvénycikk – elfogadása biztosította a jogegyenlősítéssel egyenértékű törvényesen bevett státuszt. Az egyéni és közösségi emancipációt deklaráló törvénycikkek időszakának felidézése mellett *Márkus Dezső* recepciós törvénycikk előmozdításában betöltött szerepét is fel szeretnénk eleveníteni. Fiatal ügyvédként ugyanis *Márkus Dezső* azok közé a Pesti Izraelita Hitközség egykori elnöke, *Wahrman Mór* által „mezítlábasoknak” csúfolt zsidó értelmiségiek közé tartozott, akik az 1890-es évek első felében felkarolták és írásaikban is támogatták a zsidó vallás törvényesen bevetté nyilvánításának ügyét.

## **1. Az emancipáció kora**

Az 1867. évi XVII. tc. elfogadásának félszázados évfordulóján *Blau Lajos*, az Országos Rabbiképző intézet igazgatója nagyívű tanulmányban méltatta a zsidóság világtörténeti jelenségként aposztrofált emancipációját, rámutatva arra, hogy a zsidó emancipáció a felvilágosodás korától nemcsak az emberi szabadság általános törekvéseivel hozható kapcsolatba, hanem ezen túlmenően a szabadság

fokmérőjének is tekinthető.<sup>1</sup> A zsidó emancipáció a szabadságeszmék erejének valóságos próbáját jelentette, mert a zsidók egyenjogúsítását tisztán eszmék eredményezték. Miközben a szabadságküzdelmek során a polgárságnak, a munkásságnak és a jobbágyságnak „nyers erői” kellett mutatnia érdekei érvényesítése során, a zsidóság esetében ilyesmiről szó sem lehetett. A zsidó emancipáció tehát olyan egyedülálló jelenség, amely ékes bizonyítéka az eszmék erejének és az eszmét képviselők őszinteségének.<sup>2</sup> Blau Lajos idealisztikus értékelésének annyi igazságtartalma mindenképp volt, hogy a szabadelvű eszmék, miként a törvény előtti egyenlőség és az állampolgári jogegyenlőség, jelentős szerepet játszottak a zsidó emancipáció elméleti megalapozásában, illetve előmozdításában is.<sup>3</sup>

De miért is nevezték a 19. század első harmadától emancipációnak a zsidók jogegyenlősítésére irányuló törekvéseket? A kifejezés őforrása a római jogban keresendő, és eredendően az atyai hatalomból történő felszabadítás egyik lehetséges módját jelentette. A 19. század első harmadában ugyanakkor az Angliában élő katolikusok jogegyenlősítésére irányuló mozgalmat nevezték emancipációnak. Miután az angliai katolikusokat 1828-ban emancipálták<sup>4</sup>, az emancipáció kifejezést immáron a zsidóság egyenjogúsítására irányuló törekvések megjelölésére használták. A zsidó emancipáció terminusa innentől kezdve fokozatosan háttérbe is szorította a korábban divatozó és hasonló tartalommal rendelkező honosítás vagy naturalizáció kifejezéseket. Miközben az emancipációt a reformkortól már Magyarországon is széles körben használták a zsidóság jogkiterjesztésével összefüggő politikai és társadalmi diskurzusok megnevezésére, maga a terminus nem mindenkinek nyerte el a tetszését. Másfél évvel az emancipációs törvény elfogadása előtt Deák Ferenc hivatkozott arra egyik, éppen a zsidóság jogegyenlősítésére irányuló képviselőházi javaslat alkalmával, hogy általában nem szereti az emancipáció kifejezést, mert „szégyenítő a világra”, hiszen arra utal, „mintha mi rabszolgákat tartottunk volna”.<sup>5</sup> Deák Ferenc véleménye szerint az lett volna az emancipáció legegyszerűbb módja, ha a polgári és politikai jogok gyakorlására irányuló egyéni képességet függetlenítik a vallási hovatartozástól, igaz, ezzel párhuzamosan szükségesnek tartotta volna egy általános érvényű bevándorlási törvény megalkotását is. A zsidók jogegyenlősítését végül az osztrák-magyar közjogi kiegyezés évében tűzte napirendjére az országgyűlés. Az igazságügyi-miniszter, Horváth Boldizsár által kidolgozott törvénytervezet a polgári és politikai jogok gyakorlását teljességgel függetlenítette volna a vallási hovatartozástól. A törvénytervezet Eötvös József kultuszminiszter által módosított szövege viszont már kizárólag a 10 év óta hazánkban letelepedett izraeliták polgári és politikai jogegyenlősítésére szorítkozott. Az újabb módosítások után a törvényhozás elé terjesztett törvényjavaslatot az országgyűlés változtatások nélkül fogadta el.<sup>6</sup>

Az izraeliták egyenjogúsításáról szóló 1867. évi XVII. tc. mindössze két szakaszból állt. Az 1. § az ország izraelita lakosait a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánította. A 2. § pedig minden ezzel ellenkező törvényt, szokást vagy rendeletet megszüntetett.

<sup>1</sup> BLAU, Az emancipáció mint világtörténeti jelenség 5.

<sup>2</sup> BLAU, Az emancipáció mint világtörténeti jelenség 5.

<sup>3</sup> A magyarországi zsidóság emancipációjához lásd HERGER, Polgári állam és egyházi autonómia 185–213.

<sup>4</sup> ALDERMANN, English Jews or Jews of the English Persuasion? 128–165.

<sup>5</sup> Képviselőházi Napló 1866, 310. (1866. február 23.).

<sup>6</sup> Lásd MUNKÁCSI, Az emancipációs törvény története 190–194.

De mit is üzent valójában az emancipációs törvény? Mindenekelőtt azt, hogy a szabadelvű politika végül feltételek nélkül emancipálta az ország zsidó lakosságát, amennyiben a polgári és politikai jogokhoz való hozzáférést függetlenítette az izraelita felekezethez tartozástól. A korábbi évtizedek vitáiból ismert előfeltételek, miként a vallásreform és a magyarosodás követelménye, kikerültek a jogalkotó látóköréből. Igaz, az emancipációt szorgalmazó zsidóság képviselői már a reformkortól kezdve elkötelezték magukat a nyelvi és kulturális értelemben vett magyarosodás mellett. Mindezt igen frappánsan fejezte ki *Diósy Márton* az 1848-ban megjelenő „Első magyar zsidó naptár és évkönyv” lapjain: „*Magyarosodjunk és magyarosítsunk, polgárosodjunk, hogy polgárosíttassunk*”.<sup>7</sup>

Az 1867. évi emancipációs törvény megalkotását ugyanakkor nem kötötték össze a bevándorlási törvény elfogadásával sem. A konzervatív kritikusok még hosszú évtizedekkel később is megdorgálták a kiegyezés korának elvi liberálisait, hogy nem hallgatva *Deák Ferenc* józan és humanista felvetésére, az izraeliták egyenjogúsítását minden bevándorlási korlátozás nélkül fogadták el. Ezek a gondolatok köszöntek vissza *Szeksfű Gyulának* 1920-ban megjelenő „*Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*” című, utóbb több, bővített kiadást is megért könyvében, amely a 19. századi liberális politika – vélt, vagy valós – hibáit és tévedéseit volt hivatva összefoglalni.<sup>8</sup>

## 2. A recepció kora

Miközben az 1867. évi XVII. törvénycikk az izraelita vallású lakosok polgári és politikai értelemben vett jogegyenlőségét biztosította, az izraelita felekezet közjogi státuszáról nem rendelkezett, ami a kortársak körében némi csalódást is keltett. *Mezei Mór* ügyvéd, a neológ országos iroda elnöke, fiatal ügyvédként vett részt emancipációs küzdelmekben. Fél évszázaddal későbbi visszatekintéséből derül ki, hogy a polgári és politikai egyenjogúság biztosítása mellett bizony várták a zsidó vallás törvényesen bevett vallássá nyilvánítását is.<sup>9</sup> A zsidó vallás egyenjogúsítását jelentő törvényesen bevett – recipiált – státusz biztosítása azonban 1867-ben elmaradt. A jogegyenlősítés első szintjét jelentő egyéni emancipációt tehát nem követte a jogegyenlősítés második szintjét jelentő közösségi emancipáció.

A zsidó vallás törvényesen bevetté nyilvánítása többek között amiatt maradt el a kiegyezést követően, mert rendezetlenek voltak az izraelita hitközségek szervezeti viszonyai. Az országban működő mintegy 500 hitközség lényegében mindenféle koordináció nélkül funkcionált, miként hiányoztak a zsidó „egyházszervezet” területi és központi képviselői szervei is. A törvényesen bevett státusz biztosítása az anyagi természetű kedvezmények megadása mellett ugyanakkor azt is jelentette volna, hogy az izraelita felekezetre is ki kell terjeszteni a törvényesen bevett keresztény felekezetek között az 1848. évi XX. tc. óta érvényesülő egyenlőség és viszonyosság elvét, ami többek között az izraelita felekezetre történő áttérés lehetőségét is magában foglalta. A főrendiház 1885. évi szervezeti reformja óta továbbá már nemcsak a római és görög katolikus egyházat, hanem valamennyi törvényesen bevett egyházat, illetve felekezetet megilletett a főrendiházi képviselő joga. Az izraelita felekezet szervezeti viszonyait rendezni szándékozó 1868/1869 fordulóján ülésező Izraelita Egyetemes Gyűlés (zsidó kongresszus) tárgyalásain elhatározták, hogy feliratban kéri

<sup>7</sup> Első magyar zsidó naptár és évkönyv 1848-ik szököévre 88.

<sup>8</sup> SZEKSFŰ, *Három nemzedék* 219–220.

<sup>9</sup> MEZEI, *Visszaemlékezés az emancipáció idejére* 29. skk.

Eötvös József kultuszminisztertől a zsidó vallást törvényesen bevett vallássá nyilvánító törvényjavaslat beterjesztését.<sup>10</sup> A zsidó kongresszus menete és eredménye jól ismert.<sup>11</sup> Az izraelita felekezet egységes szervezetének megalkotása helyett 1869-ben a kongresszusi, másképp neológ, 1871-ben pedig az autonóm hittörvényű, másképp ortodox hitközségek alkották meg a maguk országos szervezeti szabályzatát. A függetlenségüket féltő, önmagukat „*status quo ante*”-nak nevező hitközségek kicsiny csoportja ugyanakkor egyik artikulálódó országos hitközségi szervezethez sem kívánt csatlakozni: különállásukat megőrizve végül 1926-ban alakították meg országos szövetségüket.

Egy felekezet két szervezetben – vonta le a magyar állam a kényszerű következtetést az 1868/1869. évi kongresszus kudarcát követően. Az ortodoxia két zsidó felekezet elismerését célzó törekvése iránt nem mutatott megértést a kormányzat. Közjogi értelemben tehát egyetlen izraelita vallás létezését ismerték el Magyarországon. A zsidó kongresszus kudarcra ugyanakkor azzal a következménnyel is járt, hogy – a kongresszusi alapon álló zsidóság kezdeményezéseitől függetlenül – látótávolságon kívülre került az izraelita felekezet törvényesen bevetté nyilvánítása, amit a kormányzat legfőképp a rendezetlen szervezeti viszonyokkal indokolt. Ez az érv egyháztörténeti szempontból ugyanakkor aligha állja meg a helyét, hiszen miért is kellett volna éppen az izraelita felekezettől elvárni, hogy szervezeti szempontból egységesek legyenek, amikor a keresztény hívek is többféle egyházi keretet alakítottak ki maguk számára a történelem folyamán?

A zsidó kongresszust követően negyed évszázadnak kellett eltelnie, amíg az ún. egyházpolitikai törvények időszakában megalkotott 1895. évi XLII. tc. végre recipiálta az izraelita felekezetet, jöllehet a kongresszusi zsidóság képvisleti szervei – miként erre fentebb utaltunk is – korábban többször szorgalmazták a recepció törvénybe iktatását. A mindössze néhány szakaszból álló 1895. évi XLII. tc. mindenekelőtt törvényesen bevetté nyilvánította az izraelita felekezetet, továbbá kiterjesztette az izraelita vallásúakra a törvényesen bevett keresztény felekezetek közötti viszonyosságról rendelkező 1868. évi LIII. tc. néhány rendelkezését. A jogegyenlősítés közjogi értelemben ezáltal teljesedett ki: a felekezeti alapú egyéni emancipációt a felekezeti alapú közösségi emancipáció követte. Igaz, a törvényesen bevett státuszából fakadó jogosultságok egy részét, miként az izraelita felekezet országgyűlési képviseletét, még hosszú időn keresztül nem biztosították az izraelita hitfelekezet számára. Az izraelita felekezet felsőházi képviseletét az 1926. évi XXII. tc. oly módon szabályozta, hogy külön-külön képviselethez juttatta a kongresszusi, illetve az ortodox zsidóságot.

### 3. Márkus Dezső és az izraelita felekezet recepciója

A zsidó vallás törvényesen bevetté nyilvánításának előmozdításában a kongresszusi alapon álló zsidóság erőfeszítései is szerepet játszottak. A feladat igencsak összetett volt, hiszen nemcsak a külvilágot – mindenekelőtt a kormányzati tényezőket –, hanem az antiszemitizmus felerősödésétől tartó hitközségi vezetők egy részét is meg kellett győzni a recepció szükségességéről, hovatovább a szervezeti különállását féltő ortodox zsidóságot is semlegesíteni kellett.<sup>12</sup> Az 1890-es évek elején

<sup>10</sup> GROSZMANN, A recepció mozgalom politikai története 4.

<sup>11</sup> KATZ, A végzetes szakadás 185. skk.

<sup>12</sup> Az ortodoxia álláspontjához lásd MISLOVICS, A magyar ortodoxia a századfordulón 57–68.

felgyorsuló háttér munkából *Szabolcsi Miksával, Vázsonyi Vilmossal, Haber Samuval, Makai Emillel*, valamint a *Palágyi-fivérekkel, Menyhérttel és Lajossal* az élen az *Egyenlőség* című felekezeti hetilap köré tömörülő zsidó értelmiségiek is kivették részüket. Ők voltak azok, akiket *Wabrmann Mór* kezdetben csúfondárosan „*mezítlábasoknak*” nevezett.<sup>13</sup> Ehhez az elkötelezett csapathoz tartozott *Márkus Dezső*, a pályafutása elején járó ügyvéd is. A recepció krónikáját, illetve történetét áttekintő munkát hivatkoznak arra, hogy *Márkus Dezső* budapesti Alkotmány utcai lakásában az *Egyenlőség* köréhez tartozó zsidó értelmiségiek gyakorta vitatták meg a recepció előmozdítása érdekében szükségesnek tartott lépéseket.<sup>14</sup> Az egyik megbeszélésen határozták el, hogy konferenciára hívják össze a zsidó vallás törvényesen bevetté nyilvánítását támogató hitközségek képviselőit. Az értekezlet 1892. január 6-án zajlott le a Pesti Izraelita Hitközség székházában. A konferencia résztvevőinek a tanácskozás eredményeként a képviselőházhoz intézett memoranduma – amelynek tervezetét *Vázsonyi Vilmos* és *Márkus Dezső* szövegezte – világosan mutatott rá a recepció legfontosabb célkitűzésére: „*azt akarjuk, hogy e felekezet minden tekintetben egyenlő jogállást élvezzen a többi felekezettel, mert azokkal egyenlő köteleességeket teljesít*”.<sup>15</sup> A nagygyűlést követően *Márkus Dezső* is tagja lett annak a kilenc főből álló végrehajtó bizottságnak, amely az országossá szélesedő recepciós mozgalom operatív ügyeinek intézése céljából alakult meg. Mind ezek mellett *Márkus Dezső* az izraelita felekezet jogállásáról, szervezetéről, valamint recepciójáról szóló cikkeket is publikált az *Egyenlőség* hasábjain. Ezen közjogi kérdéseket is érintő publicisztikák közül szeretnénk néhányat felidézni.

*Márkus Dezsőnek* a recepció általános szempontjait érintő „*Vallásunk egyenjogúsítása*” című vezércikke annak kapcsán jelent meg, hogy fél évszázad elmúltával ismételten kiadták *Eötvös József* zsidó emancipáció melletti nagyhatású esszéjét.<sup>16</sup> *Eötvös József* tanulmányának újbóli megjelenése időben egybeesett az országgyűlés megnyitásával. Noha az ilyenkor elhangzó trónbeszédnek a vallásügyekre vonatkozó része nem tett említést az izraelita felekezet egyenjogúsításáról, *Márkusnak* az volt a meggyőződése, hogy az mindaddig napirenden marad, amíg csak meg nem oldódik. „*Nem alázatos beadványba foglalt kérdés alakjában kerül most ez az ügy a kormány és a törvényhozás elé. Közel 800 000 ember mozdult meg egy igazságtalan állapot megszüntetése végett és lebetetlennek tartom, hogy az ország lakosságának közvéleménye ne támogassa e mozgalmat, mely csaknem 800 000 polgártárs jogos és természetes óhajátának megvalósítását célozza*.”<sup>17</sup> *Márkus* arra is hivatkozott, hogy az elmúlt időszakban miniszterek és országgyűlési képviselők egyaránt nyilatkoztak a recepció mellett, miként *Csáky Albin*<sup>18</sup> kultuszminiszter eddigi működése is bizakodásra ad okot.<sup>19</sup> A cikkíró nyilvánvalóan arra utalt, hogy *Csáky Albin* nem sokkal korábbi temesvári hivatalos útja során fogadta a temesvári izraelita hitközség küldöttségét. A hitközség elnökének üdvözlő beszéde a vallási egyenjogúsítás kérdését is érintette. Válaszában *Csáky* arról biztosította a küldöttséget, hogy szabadelvű emberként a részéről semmiféle nehézségbe nem fog ütközni az izraelita felekezet egyenjogúsítása – a zsidók

<sup>13</sup> SZABOLCSI, Két emberöltő 53. skk.

<sup>14</sup> [SZABOLCSI], Recepciós krónika 6. továbbá GÁBOR, Az izraelita vallás recepciója 30.

<sup>15</sup> Egyenlőség, 1892. január 8. Melléklet 7–8.

<sup>16</sup> MÁRKUS, Vallásunk egyenjogúsítása 1–2.

<sup>17</sup> MÁRKUS, Vallásunk egyenjogúsítása 1.

<sup>18</sup> Csáky Albin (1841–1912) 1888 és 1894 között töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztséget. A recepcióról szóló törvényjavaslat beterjesztése a hivatali ideje alatt történt, de a törvényjavaslat elfogadása idején már Wlassics Gyula volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

<sup>19</sup> MÁRKUS, Vallásunk egyenjogúsítása 2.

hazafiságuk, intelligenciájuk és tehetségük alapján ennek jogalapját már amúgy is rég biztosították –, ugyanakkor arra is emlékeztetett, hogy az egyenjogúsításnak csak akkor lesz meg az igazi kellő értéke és hatása, ha az társadalmilag kellőképp elő lesz készítve.<sup>20</sup> Márkus Dezső tehát valószínűleg erre a nyilatkozatra gondolhatott, amikor úgy fogalmazott, hogy nyugodt lélekkel, de azért soha meg nem szűnő éberséggel, helyezhetjük a kultuszminiszter kezébe a recepció ügyének az országgyűlés mindkét háza előtti védelmét.<sup>21</sup> Cikke befejezéseként Eötvös Józsefhez visszakanyarodva – de a jelennek üzenve – említette meg, hogy az ország önmagát hazudtolná meg, ha nem valósítaná meg egyik legnagyobb szelleme legmagasztosabb eszméjét: a minden polgárra kiterjedő teljes egyenjogúsítást.<sup>22</sup>

Az *Egyenlőség* 1892. június 17-i számában jelent meg Silberstein Ötvös Adolf „Beszélgetésem Apponyi Albert gróffal” című írása. Az akkoriban az ellenzéki Nemzeti Pártot vezetőjeként politizáló Apponyi Albert meglehetősen magabiztossággal azt nyilatkozta, hogy az izraelita felekezet törvényesen bevetté nyilvánításának keresztülvitelére – hivatkozva a katolikus klérushoz fűződő jó kapcsolataira – kizárólag önmagát tartja képesnek.<sup>23</sup> Ebben a beszélgetésben Apponyi – kitérő gyanánt – jellemezte a hazai felekezetek „pszichológiai” karakterjegyeit: „Különbözik érdekes a felekezetek pszichológiája minálunk. Az évszázadok hozták magukkal és így a karakter még most is megmarad: a katolikus dominálni, a protestáns békét kötni akar, a zsidó pedig oltalmat keres. Úgy volt sz mindíg és így van most is.”<sup>24</sup> Márkust – amint ez a következő heti lapszámban közzétett írásából nyilvánvalóvá is vált – önértékelésében sértette a zsidó felekezet oltalomkereső karakterére vonatkozó megállapítás. Legalábbis a jelen vonatkozásában. Apponyi Albert nyilatkozatát már csak amiatt is figyelemmel kísérte, mert korábban ő informálta a nemzeti párt vezetőjét a kibontakozó recepció mozgalom céljairól, kérve egyúttal tőle pártja támogatását.<sup>25</sup>

Még ha a múltra nézve helytálló is lehet az oltalomkereső attitűd a zsidóság vonatkozásában, a zsidók jelenlegi mozgalmát Apponyi már helytelenül ítélte meg. „Mert a zsidó vallású magyar állampolgárok ma már nem keresnek különös oltalmat hazájukban, mely nekik a polgári és politikai jogok tekintetében megadta az egyenjogúságot az ország keresztény lakosaival. Oltalmat ma ők is úgy, mint minden más magyar állampolgár, az ország törvényeiben keresik, különösen azon törvényekben melyek azt hirdetik, hogy ebben az országban a törvény előtt mindenki egyenlő, vallás vagy nemzetiségre való tekintet nélkül.”<sup>26</sup> A recepció mozgalom pedig e törvény biztosította egyenjogúság fejlesztését célozza. A zsidó vallású polgárok ugyanis szegyenkezve látják és tapasztalják, hogy csak afféle „másodosztályú jogegyenlőséget” élveznek: a kötelezettségekben egyenlők többi polgártársaikkal, de állampolgári jogaik – amint ezt az izraelita felekezet jogállása is bizonyítja – a törvény előtt nem egyenlők a többiekével.<sup>27</sup> A recepció mozgalom ennek az állapotnak a megszüntetésére irányul, hiszen a zsidó vallású polgárok egyenlő jogokat kívánnak az egyenlő kötelezettségek mellé. A recepció törvénybe iktatása ugyanakkor nem a nemzet nagylelkű ajándéka, hanem a törvényes jogegyenlőség természetes következménye. A

<sup>20</sup> Csáky Albin gróf a recepcióról 4.

<sup>21</sup> MÁRKUS, Vallásunk egyenjogúsítása 2.

<sup>22</sup> MÁRKUS, Vallásunk egyenjogúsítása 2.

<sup>23</sup> SILBERSTEIN ÖTVÖS, Beszélgetésem Apponyi Albert gróffal 2.

<sup>24</sup> SILBERSTEIN ÖTVÖS, Beszélgetésem Apponyi Albert gróffal 2.

<sup>25</sup> MÁRKUS, Apponyi Albert gróf és a recepció 1–2.

<sup>26</sup> MÁRKUS, Apponyi Albert gróf és a recepció 1–2.

<sup>27</sup> MÁRKUS, Apponyi Albert gróf és a recepció 2.

törvényes jogegyenlőség viszont mindaddig üres szóbeszéd marad, amíg az egyenlő jogú zsidó lakosok mellett egyenlőbb jogú keresztény lakosai is lesznek az országnak.<sup>28</sup> A hazai zsidóság tehát – összegezte gondolatit – nem oltalmat keres. Mert ha oltalmat keresne, az meghazudtolná Magyarország összes szabadelvű és alkotmányos intézményét, egyúttal a „földönfutásra kényszerített” oroszországi zsidókkal tenné egyenlőkké magyarországi zsidókat. A törvényhozástól tehát a jogegyenlőség megvalósítását várja a hazai zsidóság, hiszen talán még a törvényhozás sem kételkedik abban, hogy a hazai zsidók éppen olyan jó hazafiak, mint a többi vallásfelekezetek hívei.<sup>29</sup> Márkus Dezső recepció melletti érvei lényegében három pilléren – a jogegyenlőség maradéktalan érvényesítésén, a kötelezettségek és jogosultságok összhangján, valamint a hazafiság eszméjén – nyugodtak.

Márkus Dezső egyik 1892 őszén megjelenő cikke a „hivatott lapokban” megjelenő hírek alapján azt valószínűsítette, hogy a kultuskormányzat még az év folyamán beterjeszti az izraelita felekezetet törvényesen bevett felekezetté nyilvánításáról szóló törvényjavaslatot.<sup>30</sup> Véleménye szerint a recepciós törvényjavaslatnak a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságáról szóló 1868. évi LIII. tc. rendelkezéseit kellene „megfelelő alakban” – tehát nem mechanikusan – kiterjesztenie az izraelita felekezetre.<sup>31</sup> Az 1868. évi LIII. tc. vegyes házasságra vonatkozó rendelkezéseit, amelyek amúgy sincsenek összefüggésben a recepcióval, dogmatikai szempontból sem lehetne kiterjeszteni a zsidók és keresztények közt köthető házasságokra. Márkus ugyanakkor arra is rámutatott, hogy két teljesen különálló kérdés a zsidó vallásnak a többi bevett vallással történő egyenjogúsítása, valamint az állampolgárok házassági jogának „egységes és helyes” szabályozása.<sup>32</sup> Miután azonban ténylegesen fennállhat zsidó és keresztény között házassági viszony, Márkus kíváncsi volt a gyermekek vallásának a kérdését átmenetileg az 1868. évi III. tc.-ben foglalt rendelkezések alapján szabályozni.<sup>33</sup> Azt is felvetette, hogy a recepciós törvényjavaslat tegye lehetővé a zsidó vallásra történő áttérést, hiszen a recepciónak a „legsarkalatosabb vívmánya” éppen annak a megkülönböztetésnek a megszüntetése lesz, amely a keresztény és a zsidó felekezetek között fennáll.<sup>34</sup> Az 1868. évi LIII. tc. vallásos oktatásra irányuló előírásainak átvételét szintén lehetségesnek tartotta.<sup>35</sup> A közös temetőhasználatot lehetővé tevő rendelkezésekre azonban nem reflektált. Arra viszont utalt, hogy az állam egyetlen, nem pedig – miként azt mellesleg az ortodoxia egy időben szerette volna elérni – kettő zsidó felekezet létezését ismerte el, függetlenül attól, hogy egyes vallási előírások tekintetében többféle felfogás is érvényesülhet a zsidóságon belül, ami azonban a közösség belügyének tekintendő. Összességében

<sup>28</sup> MÁRKUS, Apponyi Albert gróf és a recepció 2.

<sup>29</sup> MÁRKUS, Apponyi Albert gróf és a recepció 2.

<sup>30</sup> MÁRKUS, A recepcióról szóló törvényjavaslat 2–3.

<sup>31</sup> MÁRKUS, A recepcióról szóló törvényjavaslat 2.

<sup>32</sup> MÁRKUS, A recepcióról szóló törvényjavaslat 2

<sup>33</sup> Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a szerint a „*vegyes házasságokból származó gyermekek közül a fiak atyoknak s a leányok anyjoknak vallását követik. A törvénnyel ellenkező bármely szerződés, térítvény vagy rendelkezés ezentul is érvénytelen, és semmi esetben se birhat jogerővel.*”

<sup>34</sup> MÁRKUS, A recepcióról szóló törvényjavaslat 2

<sup>35</sup> Az 1868. évi LIII. tc. 21. §-a értelmében a „*hadseregnek s állami közintézetekben (p. o. katonanöveldékben, vakok intézetében, lelenczházákban sat.), ugyszintén a polgári s katonai kórházakban, minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkeségi szolgálatban.*”

úgy vélte – cikkében emellett kívánt érveket felhozni –, hogy kevés munkát igényelhet a törvényhozó részéről a recepciós törvényjavaslat kidolgozása.<sup>36</sup>

A minisztertanács a várakozás ellenére csak az 1892. október 4-i ülésen vitatta meg az izraelita vallásról szóló, kultuszminiszter által előterjesztett törvényjavaslatot.<sup>37</sup> A törvényjavaslat képviselőházi beterjesztésére pedig – az időközbeni kormányváltás miatt – a következő év tavaszán, 1893. április 26-án került csak sor.<sup>38</sup>

*Márkus Dezső* fent hivatkozott cikke az izraelita felekezet törvényesen bevetté nyilvánításának egyik érzékeny területét, a zsidó vallásra történő áttérés lehetőségét is érintette. A keresztény felekezetek között érvényesülő viszonyosság zsidó vallásra történő kiterjesztését teológiai okokra hivatkozva elsősorban a római katolikus egyház tartotta elfogadhatatlannak, hiszen „a megkeresztelés letörölhetetlen jellegű és dogmatikus lehetetlenséget láttak abban, hogy valaki, aki egyszer megkereszteltetett, zsidóvá lehessen”.<sup>39</sup> Ezek után aligha tekinthető véletlennek, hogy *Márkus Dezső* 1893 elején kissé szenvedélyes hangvételű vezércikket szentelt a katolikus dogma és a zsidó vallás recepciója témakörének. A zsidó vallás recepciójának lényegét – korábbi álláspontjának megfelelően – továbbra is abban látta, hogy mindazon jogosultságok, amelyeket a törvényesen bevett felekezetek számára a jogalkotó biztosít, terjedjenek ki az izraelita felekezetre is, hovatovább a zsidó vallású magyar állampolgárok ne csupán a politikai és polgári jogok tekintetében, hanem a lelkiismereti szabadság vonatkozásában is legyenek egyenlők a más – törvényesen bevett – vallást követő polgártársakkal, akikkel amúgy is ugyanazon kötelességeket teljesítik.<sup>40</sup> A recepció törvénybe iktatását *Márkus* az általános polgári jogegyenlőség természetes követelményének és következményének tekintette. A zsidó vallás egyenjogúsítása ugyanakkor nem az izraelita felekezet érdeke, hanem a magyar állam kötelessége, „ha igaz az, hogy ebben az országban minden polgár egyenlő jogokkal bír és hogy nálunk lelkiismereti szabadság is létezik”, amely a vallásválasztás jogát is magában foglalja.<sup>41</sup>

*Márkus* szerint ugyanakkor az is előrelátható volt, hogy a katolikus egyház – amely semmit sem kívánt tudni a polgári jogegyenlőség, valamint a vallásfelekezetek egyenlősége elvéről – akadályokat fog majd gördíteni a zsidó vallás recepciója elé, hiszen a katolikus egyház minden időben hadat üzent mindennek, „ami az emberek jogállásának egyenlősítésére irányult”.<sup>42</sup> A dogmára hivatkozás pedig azt a törekvést szolgálja, hogy a katolikus egyház minden kérdésben éreztesse a maga felsőbbbbségét, „mintha még mindig az állam fölött állana és mint ha a katolikus egyházra az állam törvényei nem léteznének”.<sup>43</sup> *Márkus Dezső* véleményét annyiban kell árnyalnunk, hogy miközben a katolicizmus – a zsidó vallásra történő áttérés törvényi lehetőségének biztosítása miatt – kétségkívül elutasította a recepciót, a zsidó vallású lakosság polgári és politikai értelemben vett emancipációját elfogadta.<sup>44</sup>

<sup>36</sup> MÁRKUS, A recepcióról szóló törvényjavaslat 3.

<sup>37</sup> SALACZ, A magyar kultúrharc története 189–190.

<sup>38</sup> Lásd Törvényjavaslat az izraelita vallásról. In: Képviselőházi Irományok X. kötet 290–293.

<sup>39</sup> GÁBOR, Az izraelita vallás recepciója 35.

<sup>40</sup> MÁRKUS, A zsidó vallás recepciója és a katolikus dogma 1.

<sup>41</sup> MÁRKUS, A zsidó vallás recepciója és a katolikus dogma 2.

<sup>42</sup> MÁRKUS, A zsidó vallás recepciója és a katolikus dogma 1.

<sup>43</sup> MÁRKUS, A zsidó vallás recepciója és a katolikus dogma 3.

<sup>44</sup> Lásd KERESZTY, A zsidórecepció a tudomány szempontjából 164-165.

A recepcióval szoros összefüggésben *Márkus Dezsőt* az izraelita felekezet szervezeti kérdései is foglalkoztatták, különös tekintettel a neológia és az ortodoxia különállására. Miközben ideálisnak a szervezeti különállás megszűnését – azaz az unifikációt – tartotta, eléggé pontosan érzékelt, hogy ennek pillanatnyilag nincs reális esélye.

Az izraelita vallásról szóló törvényjavaslat elfogadása előtti időszakban *Márkus* két részből álló vezércikket tett közzé az *Egyenlőség* hasábjain. Úgy vélte, végre elérkezett az ideje, hogy a zsidó vallású magyar állampolgárok is egy olyan önkormányzati testületet alkossanak, amelyik „*egységesen és felelősséggel*” intézheti az egyházi és iskolai ügyeket, továbbá autonóm módon képviselheti a zsidó vallást követő polgárok törvényes érdekeit.<sup>45</sup> A recepció törvénybe iktatása tehát – a tornyosuló ellenvetések dacára – előtérbe helyezi az egységes szervezet szükségességét. Az egységes szervezet megvalósulásának egyik akadályát ugyanakkor a különállásukhoz ragaszkodó ortodoxia jelentette. *Márkus* szerint azonban az ortodoxiától függetlenül is rendezni kell a szervezeti kereteket, bár bizonyos volt abban, hogy idővel bekövetkezik neológ és ortodox zsidóság egyesülése.<sup>46</sup> Meggyőződése szerint a szervezeti kérdések felől kizárólag a hazai zsidóság összességét képviselő egyetemes gyűlése dönthet, amelynek összehívására a Pesti Izraelita Hitközséget tartotta hivatottnak.<sup>47</sup> Az ily módon összehívott egyetemes gyűlés joga és kötelessége, hogy megalkossa „*a hazai zsidóság végleges szervezeti szabályzatát*”. A szabályzat elkészülte és jóváhagyása után alakulhat meg a zsidóság végleges szervezete.<sup>48</sup>

A zsidó vallást törvényesen bevett felekezetté nyilvánító 1895. évi XLII. tc. elfogadását követően *Márkus Dezső* újabb vezércikkben foglalta össze az izraelita felekezetre váró feladatokat. Továbbra is a legfontosabb teendők közé sorolta a „*magyar izraelita egyház*” megszervezését. Az állam ugyanis jogosan várhatja el az immáron recipiált zsidóságtól, hogy „*az izraelita vallás követői szervezett testületbe tömörüljenek*”, amely egyúttal a „*zsidó egyház*” jogosult képviselőjeként is felléphet.<sup>49</sup> A zsidóság szervezet nélkül amúgy sem juthat a recepció nyújtotta jogok birtokába és sohasem válhat olyan tényezővé, amilyenné jogállása folytán lehetne.<sup>50</sup> Véleménye szerint a létező nehézségek leküzdése távolról sem tűnik óriási vállalkozásnak, ha figyelembe veszik a szervezkedés szükségességét, fontosságát és előnyeit. Számottevő eredményeket ugyanis kizárólag az „*egyesült erők*” képesek elérni.<sup>51</sup> A kételkedők számára a belső feszültségektől terhelt recepciós mozgalomra hivatkozott: „*ennyi érzéketlenséggel, ennyi tájékozatlansággal, ennyi közömbösséggel, ennyi kicsinyléssel és kishitűséggel, a féltékenykedő hiúság mennyi kellemetlenkedésével, a vakbuzgó fanatizmus, az uralmát féltő ultramontanizmus minő fegyvereivel állottunk szembe mindaddig, míg megnyugvással a nyilvánosság elé vibtettük ügyünket, melynek igazságosságáról a nem-zsidók sokkal gyorsabban meg voltak győzve, mint hitsorsosaink többsége.*”<sup>52</sup> Az izraelita felekezet szervezeti kérdései azonban nem úgy alakultak, ahogyan azt *Márkus* javasolta. A továbbiakban is fennmaradt a neológ és az ortodox zsidóság szervezeti különállása, illetve az egyetemes izraelita gyűlést sem hívták össze – sem akkoriban, sem a későbbiekben.

<sup>45</sup> MÁRKUS, A szervezet I. 1.

<sup>46</sup> MÁRKUS, A szervezet I. 2.

<sup>47</sup> MÁRKUS, A szervezet II. 1.

<sup>48</sup> MÁRKUS, A szervezet II. 2.

<sup>49</sup> MÁRKUS, Reczepeció 2.

<sup>50</sup> MÁRKUS, Reczepeció 2.

<sup>51</sup> MÁRKUS, Reczepeció 2.

<sup>52</sup> MÁRKUS, Reczepeció 2.

\*\*\*

A 19. századi szabadelvű politika az emancipációs és a recepciós törvények megalkotásával szándékai szerint megvalósította a hazai zsidóság jogegyenlősítését. Az egyéni emancipáció közjogi kiteljesedését elvben jelentő vallási recepció előmozdításából *Márkus Dezső* is kivette a részét. Fiatal ügyvédként, a „*mezítlábasok*” egyikeként nemcsak az 1890-es évek elején kibontakozó recepciós mozgalom egyik kezdeményezője volt, hanem közjogi publicisztikáiban is érvekkel támasztotta alá a törvényesen bevett státusz biztosításának szükségességét. A későbbiekben azonban már csökkent az aktivitása a zsidó közéletben. Fiatalon bekövetkezett halála után *Adler Illés* pesti rabbi a következő gondolatokkal búcsúzott Tőle: „...*sobasem a hatalom jogáért, hanem a jog hatalmáért dolgozott. Szívét az emberszeretet, ez a legigazibb útmutató, ez a legmegbízhatóbb tilalomfa irányította. De nemcsak a jog vallásának, hanem a vallás jogának is harcosa, jogtudósa volt az ő zsidó vallásának.*”<sup>53</sup>

### Felhasznált irodalom és források

- Az 1865. évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. Első kötet. Pest 1866
- Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Irományai. X. kötet. h. n. 1893
- [ADLER Illés]: Márkus Dezsőről. Egyenlőség, 1912. december 15. 12.
- BLAU Lajos: Az emancipáció mint világtörténeti jelenség. Budapest 1918
- Csáky Albin gróf a recepcióról. Egyenlőség, 1892. január 22. 4.
- HERGER Csabáné: Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században. Budapest 2010
- ALDERMANN, Geoffrey: English Jews or Jews of the English Persuasion? Reflections on the Emancipation of Anglo-Jewry. In: BIRNBAUM, Pierre – KATZNELSON, Ira (szerk.): Path of Emancipation. Jews, States, and Citizenship. Princetown – New Jersey 1995, 128–165.
- Első magyar zsidó naptár és évkönyv 1848-ik szökőévre. Közrebocsátja a Honi Izraeliták Között Magyar Nyelvet Terjesztő Pesti Egylet. Pest 1848
- GÁBOR Gyula: Az izraelita vallás recepciója. In: A Pesti Izraelita Hitközség fennállásának 125-dik évfordulójának és a magyar izraeliták vallási recepciója 30. évfordulójának megünneplése. Budapest 1925, 21–38.
- GROSZMANN Zsigmond: A recepciós mozgalom politikai története. Különlenyomat az Egyenlőség 1915. október 31-iki recepciós emlékszámából. Budapest 1915
- KATZ, Jakov: A végzetes szakadás. Az orthodoxia kiválása a zsidó hitközségekből Magyarországon és Németországban. Budapest 1999
- KERESZTY Viktor: A zsidórecepció a tudomány szempontjából. Magyar Sion 1893, 164–165.
- MÁRKUS Dezső: Vallásunk egyenjogúsítása. Egyenlőség, 1892. február 28. 1–2.
- MÁRKUS Dezső: Apponyi Albert gróf és a recepció. Egyenlőség, 1892. június 24. 1–2.
- MÁRKUS Dezső: A recepcióról szóló törvényjavaslat. Egyenlőség, 1892. október 7. 2–3.
- MÁRKUS Dezső: A zsidó vallás recepciója és a katolikus dogma. Egyenlőség, 1893. január 13. 1–3.
- MÁRKUS Dezső: A szervezet I. Egyenlőség, 1895. szeptember 18. 1–2.
- MÁRKUS Dezső: A szervezet II. Egyenlőség, 1895. október 4. 1–2.
- MÁRKUS Dezső: Recepció. Egyenlőség, 1895. október 25. 2.
- [Memorandum] Egyenlőség, 1892. január 8. Melléklet 7–8.
- MEZEI Mór: Visszaemlékezés az emancipáció idejére. In: BÁNÓCZI József (szerk.): IMIT Évkönyv 1918. Budapest 1918, 11–32.

---

<sup>53</sup> [ADLER]: Márkus Dezsőről 12.

- MISLOVICS Erzsébet: A magyar ortodoxia a századfordulón (1891-1906) a Zsidó Híradó alapján. Múlt és Jövő, 2006/2. sz. 57–68.
- MUNKÁCSI Ernő: Az emancipációs törvény története. Libanon 1937
- SALACZ Gábor: A magyar kultúrharc története. Pécs 1938
- SILBERSTEIN ÖTVÖS Adolf: Beszélgetésem Apponyi Albert gróffal. Egyenlőség, 1892. június 17. 2.
- SZABOLCSI Lajos: Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Sajtó alá rendezte: SZABOLCSI Miklós, szerkesztette: KOMORÓCZY Géza. Budapest 1993
- [SZABOLCSI Miksa]: Recepciók krónika. Egyenlőség, 1895. október 25. 6.
- SZEKFŰ Gyula: Három nemzedék. Egy hanyatló kor története. Budapest 1920